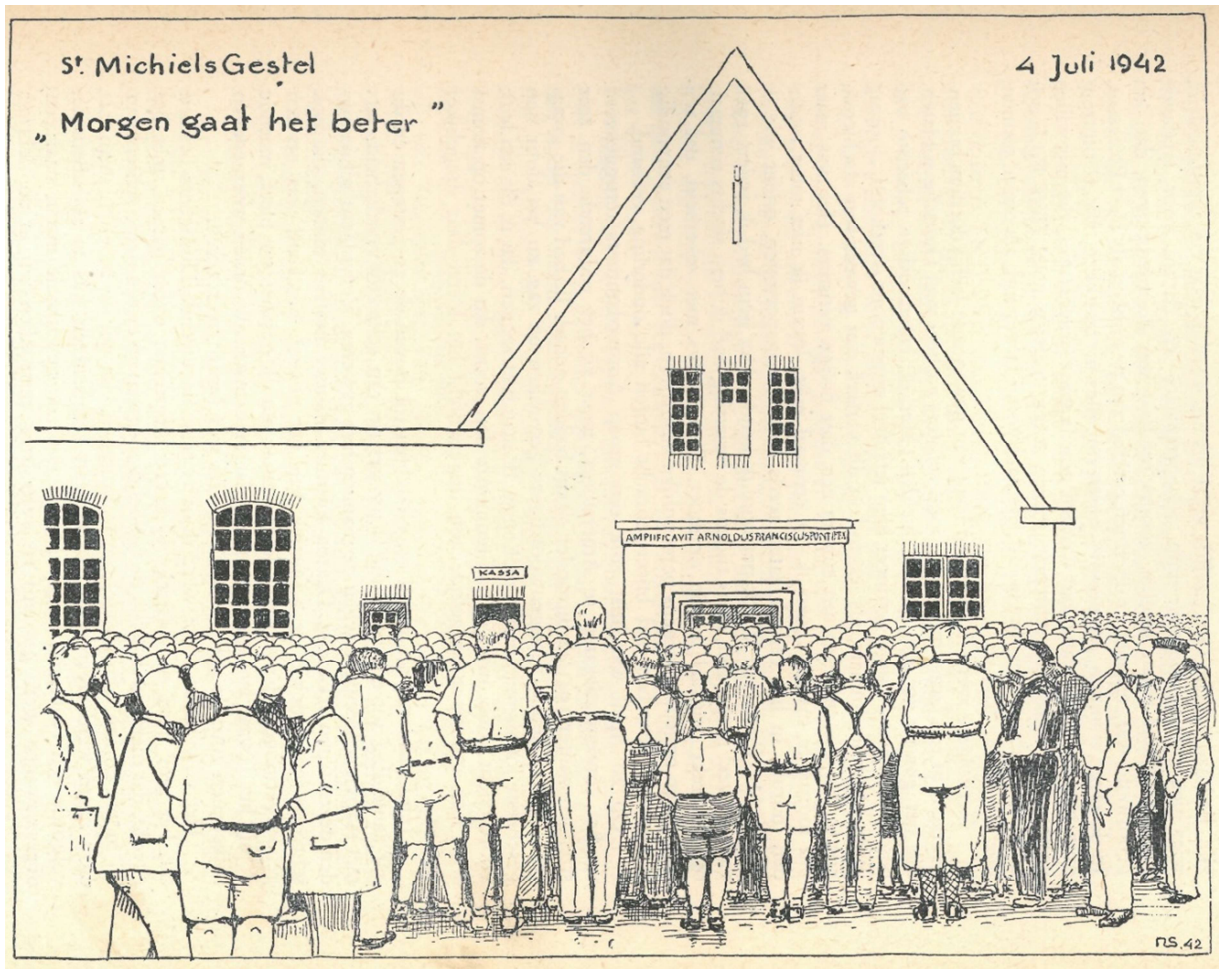

Het spook van Gestel

Een analyse van de beeldvorming omtrent de 'geest van Gestel'

Carlijn van der Veen, S4493338
Prof. dr. W. van Meurs
Bachelorscriptie Geschiedenis
Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding.....	2
Hoofdstuk 2: Een historisch overzicht van de gijzeling in Gestel.....	4
Hoofdstuk 3: De ‘geest van Gestel’ in handboekliteratuur	9
Hoofdstuk 4: De ‘geest van Gestel’ in specialistische literatuur.....	13
Hoofdstuk 5: Het brongebruik in specialistische literatuur	16
Hoofdstuk 6: De revisie van specialistische literatuur	19
Hoofdstuk 7: Conclusie.....	26
Bibliografie.....	28

Bronvermelding illustratie voorpagina: N. Sickenga, ‘Morgen gaat het beter’ in: P. Geyl, *Gedenkboek gijzelaarskamp Beekvliet, St. Michielsgestel* (Schiedam, 1946) 61.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Van 1942 tot 1944 werden in totaal 1900 Nederlanders onder wie Wim Schermerhorn, Willem Drees en Hendrik Algra door de Duitse bezetter gegijzeld in Sint-Michielsgestel. Onder relatief goede omstandigheden verbleven de gijzelaars in het kamp en om de tijd te doden richtten zij zich op het ontwikkelen van hun kennis. In lezingen en discussiegroepen ontwikkelden zij een zendingsbesef. Een groot deel van gijzelaars die bijdroegen aan deze discussiegroepen bekleedde na de bevrijding voorname posities in de Nederlandse politiek. Hun herinneringen van kort na de Tweede Wereldoorlog aan het zendingsbesef en het kameraadschap vormden de beeldvorming over de gijzeling in Gestel. Met de term ‘geest van Gestel’ wordt deze sfeer van lotsverbondenheid bedoeld. De term ‘geest van Gestel’ droeg bij aan de mythische beeldvorming over de gijzeling in Gestel.

Egodocumenten van onder andere Jan Goudriaan en Marinus van der Goes van Naters die tussen 1960 en 1980 gepubliceerd zijn, maken een revisie op de mythische weergave van de ‘geest van Gestel’ mogelijk. In deze egodocumenten beschrijven zij hun tijd in het gijzelaarskamp maar in tegenstelling tot hun memoires van net na de oorlog, zijn zij in de later gepubliceerde egodocumenten kritischer. De geschiedschrijving over de ‘geest’ is echter nog sterk gekleurd door de positieve egodocumenten uit de tijd net na de bevrijding. In deze scriptie zal verklaard worden waarom de visie uit de kritische, latere memoires niet doorgedrongen zijn tot de beeldvorming over de ‘geest’. Deze scriptie beantwoordt de vraag waarom de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ ondanks de beschikbaarheid van nieuw bronmateriaal de afgelopen veertig jaar geen ontwikkeling heeft doorgemaakt en hoe de revisie op de beeldvorming eruit zou moeten zien.

Om deze vraag over het gebrek aan ontwikkeling in de beeldvorming te beantwoorden wordt allereerst een historisch overzicht gegeven van de gijzeling, de politieke gesprekken in het kamp en de naoorlogse politieke gevolgen hiervan. Na dit overzicht wordt getoond dat de (publieke) geschiedschrijving nog steeds bepaald wordt door een mythe die kort na de oorlog ontstaan is uit getuigenissen van de gijzelaars. Zo wordt in veel handboeken een ongenueanceerde, geromantiseerde visie op de ‘geest van Gestel’ gegeven.

In het derde hoofdstuk wordt op historiografische wijze verklaard waarom de visie van direct na de oorlog nog steeds doorklinkt in de hedendaagse beeldvorming, ondanks dat dit beeld genuanceerd wordt in egodocumenten die na 1960 werden gepubliceerd. De revisie die uit dit nieuwe materiaal naar voren komt, is niet doorgedrongen tot de beeldvorming. De oorzaak hiervoor ligt in het gebrek aan nieuw historisch onderzoek naar de ‘geest’. Het werk van Madelon de Keizer over de ‘ontmoeting der zuilen’ uit 1979 heeft door zijn omvangrijkheid

en hoge kwaliteit nuancering in de geschiedschrijving rondom de ‘geest van Gestel’ juist gehinderd, zo de these van deze scriptie.

Als geconstateerd is dat de visie van De Keizer de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ domineert, zal bewezen worden dat de visie van De Keizer genuanceerd dient te worden. De oorzaak voor het ontbreken van de nuance in het werk van De Keizer is de indeling die zij maakt in het bronmateriaal. Egodocumenten uit verschillende tijdsperioden worden ingedeeld op basis van betrokkenheid van de auteur bij het gesprek in Gestel. Het feit dat de egodocumenten uit verschillende tijdsperioden stammen wordt hiermee over het hoofd gezien. Later geproduceerde egodocumenten uit de jaren ‘60 bieden een kritische reflectie op de ‘geest’ als egodocumenten van net na de bevrijding. Omdat de tijdsgebondenheid van deze visie niet wordt meegenomen, wekt de specialistische literatuur, zoals het werk van Madelon de Keizer, het beeld op dat alle gijzelaars die betrokken waren bij het politieke gesprek onverdeeld positief waren over de sfeer in het kamp en de intellectuele samenwerking. De egodocumenten van kort na de bevrijding drukken een romantische stempel op de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ doordat zij gerecipieerd zijn in het werk van De Keizer.

In het voorlaatste hoofdstuk wordt aandacht besteed aan deze standplaatsgebondenheid van de memoires uit zowel de jaren ’40 als de later gepubliceerde memoires. Zo wordt getoond dat de herinnering aan de ‘geest van Gestel’ veranderlijk is. De ontwikkeling van de romantische visie van net na de bevrijding tot de kritische visie uit de jaren ’60 wordt zichtbaar. Door de ‘geest van Gestel’ als contextgebonden concept te zien, kan het romantische beeld uit de specialistische literatuur en de (publieke) geschiedschrijving heroverwogen worden. Met deze nuance wordt eveneens getoond dat er ontwikkeling mogelijk is in het tot nog toe onveranderde historiografische consensus.

In deze scriptie wordt de huidige visie op de ‘geest van Gestel’ gecontesteerd door te tonen dat de beeldvorming over het gijzelaarskamp in Sint-Michielsgestel dynamisch is, in tegenstelling tot de tijdloze consensus die in specialistische literatuur en handboeken gearticuleerd wordt. Deze nuance in de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ plaats ook vraagtekens bij de vanzelfsprekende positie van het gesprek te Gestel in de Doorbraakgeschiedenis. Op deze manier biedt deze scriptie een aanvulling op de consensus die veelal gepresenteerd wordt in Doorbraakliteratuur.

Hoofdstuk 2: Een historisch overzicht van de gijzeling in Gestel

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden in totaal 1900 Nederlanders gegijzeld als borg voor gewelddadige handelingen in Indië onder bevel van de regering in Londen en als borg voor Nederlandse verzetsacties. Zij werden ondergebracht in het kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel en het grootseminarie in Haaren. De gijzeling had meerdere doelen. Ten eerste bood de internering de mogelijkheid fusillades te voltrekken als vergelding voor (verzets-)acties in de samenleving. Daarnaast zorgde de internering ervoor dat prominente figuren uit de politiek en het verzet geen invloed meer konden uitoefenen in de maatschappij. Het aantal gegijzelde notabelen was daarom hoog. Onder het gezelschap bevonden zich prominente figuren uit het politieke leven, zoals de leiders van de Nederlandse Unie en voormannen van uiteenlopende partijen. Daardoor was bijna elke politieke stroming vertegenwoordigd in Sint-Michielsgestel. Naast de politiek geëngageerde gijzelaars waren veel wetenschappers en kunstenaars onder de gijzelaars.¹ De gijzeling bestond in feite uit meerdere gijzelingen: de gijzeling van de Indische gijzelaars, de Haarensse gijzelaars en de gijzelaars uit Beekvliet.

De Indische gijzelaars werden als eerste groep notabelen geïnterneerd als vergelding voor het Nederlandse beleid in Indië. De 231 personen, ook wel aangeduid als de ‘Indische gijzelaars’ werden in oktober 1940 opgepakt en ondergebracht in Ravensbrück en Buchenwald. In oktober werden nogmaals 116 vooraanstaanden opgepakt, waaronder onder andere Kamerleden Willem Drees en Marinus van der Goes van Naters en historicus Pieter Geyl. Na een jaar doorgebracht te hebben in een bevoorrechte positie in Buchenwald, werden zij in november 1941 vervoerd naar Nederland, waar zij in het grootseminarie in Haaren (Noord-Brabant) terechtkwamen.²

De groep Indische gijzelaars trof in Haaren nieuwe gijzelaars die in mei en juli 1942 geïnterneerd waren. Onder hen bevonden zich voornamelijk Nederlanders die een vorm van verzet hadden geboden. Zo werd ook het driemanschap dat de Nederlandse Unie leidde, geïnterneerd als gevolg van het verbod op de Unie.³ De Unie had zich tot die tijd ingezet voor ‘behoud en versterking van vaderland en volksgemeenschap’ onder Duitse bezetting. Al tijdens de bezetting wilden zij een basis leggen voor politieke en maatschappelijke veranderingen. De Unie streefde naar een harmonische, ontzuilde samenleving waarin de sociale verantwoordelijkheid van de burger en de nationale eenheid centraal stonden. De idealistische beginselen van de Unie vonden vooral steun bij de bevolking omdat de Unie als tegenhanger

¹ M. de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel* (Alphen aan de Rijn, 1979), 13-21.

² De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 21-33.

³ J. Woltjer, *Recent verleden. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam, 1992), 185.

van de NSB werd gezien. De Unie werd eind 1941 door de bezetter verboden maar leden zetten hun werk voort als verzetsstrijders. De Nederlandse Unie verdween hiermee uit de samenleving maar het gedachtegoed werd in het gijzelaarskamp gearticuleerd door de drie geïnterneerde leiders van de Unie.⁴

In mei 1942 werd ook het kleinseminarie Beekvliet in Sint-Michielsgestel gevuld met gijzelaars. Onder deze 460 gegijzelden bevonden zich voornamelijk mensen uit politiek en bedrijfsleven. Het gezelschap werd, kort na hun eigen aankomst, aangevuld met de Indische gijzelaars. Het gezelschap werd eind 1942 nogmaals aangevuld met de overige gijzelaars uit Haaren. De twee kampen waren nu volledig samengevoegd. In Beekvliet ontstond wrijving in de groep en de Indische gijzelaars werden op eigen verzoek naar de jongensschool Ruwenberg verplaatst. Hoewel het totale aantal gijzelaars in Gestel rond de 1900 ligt, waren er nooit zo veel gijzelaars tegelijk in Beekvliet. Beekvliet is echter wel het kamp waar iedereen tijd heeft doorgebracht.⁵

Er was, mede dankzij toegezonden pakketten van familie, geen gebrek aan voedsel en vrijetijdsbesteding. Men kon bijna vrij communiceren met de buitenwereld en de censuur was gebrekkig. De beperking van het prikkeldraad en de angst voor represailles vormden de enige maar omvangrijke beperking die hen werd opgelegd. In Beekvliet ontstond daardoor een druk schema met cursussen, discussiegroepen en lezingen waarmee de gijzelaars hun gedachten afleiden van het gevangenschap.⁶ De Indische gijzelaars hadden met hun komst grammofoons, boeken en andere luxeproducten met zich mee gebracht. Ook de volksuniversiteit die de Indische gijzelaars in Buchenwald hadden opgezet, verhuisde mee. Dit ontwikkelde zich tot een vol schema met verscheidene cursussen en lezingen. Het goed functionerende systeem in Beekvliet werd opgezet door de bewoners van Beekvliet met hulp van de Indische gijzelaars. De verhuizende gijzelaars uit Haaren probeerden zich hierop aan te passen. Naast deze psychologische achterstand was er ook sprake van bewuste buitensluiting. Sommige discussiegroepen werden besloten gehouden en sommige Haarenaren werden belemmerd van deelname. Prominente Unie-leden die verbleven in Haaren werden na hun verhuizing naar Beekvliet echter wel toegelaten tot de besloten groeperingen.⁷ Hoewel alle gijzelaars dus een relatief grote vrijheid genoten, waren er in het kamp ook beperkingen voor sommige gijzelaars en tegenstellingen tussen groepen gijzelaars.

⁴ Woltjer, *Recent verleden*, 185-193; J.C. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2017) 318-319; W. ten Have, *De Nederlandse Unie* (Amsterdam, 1999) 492-501.

⁵ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 13-21.

⁶ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 21-33.

⁷ Dr. H. Brugmans, dr. H. Kraemer, mr. E.M.J.A. Sassen, dr. J.E. de Quay, en ir. F.C.M. Wijffels.

Het gevangenschap bracht mensen uit verschillende zuilen noodgedwongen bijeen op dezelfde plek. Als gevolg hiervan vermengden de zuilen in gespreksgroepen. Een deel van de gijzelaars discussieerde over de toekomst van de Nederlandse samenleving.⁸ Zij spraken over ‘het doorbreken van verzuilde scheidlijnen en het samenleven als harmonisch geheel’.⁹ Deze ideeën kwamen in grote mate overeen met de idealen van de Nederlandse Unie.¹⁰ De uitkomsten van deze gesprekken werden, mede door de intellectuele achtergrond van de deelnemers, nauwkeurig gedocumenteerd voor zo ver dit werd toegelaten.¹¹ Een deel van deze documentatie is gevat in de Gestelse nota’s die de basis vormden voor de naoorlogse oprichting van de Nederlandse Volksbeweging (NVB). Verschillende groepen droegen, in een vroeg stadium, bij aan de ontwikkeling van het gedachtegoed van de NVB. De belangrijkste en meest invloedrijke discussiegroepen waren de socialistische studiegroep¹², de Heeren Zeventien en de groep Banning.

De socialistische studiegroep is de oudste groep en werd opgericht tijdens de internering van de Indische gijzelaars in Buchenwald. Daar kwamen de sociaaldemocraten bijeen onder leiding van Willem Drees en spraken zij over naoorlogse uitdagingen voor de SDAP en het socialisme in het algemeen. Onder leiding van Marinus Van der Goes van Naters, kamerlid voor de SDAP, groeide deze groep in Beekvliet uit tot zeventig deelnemers. Door de vele leden en de onderlinge tegenstellingen kwam het oorspronkelijke doel van de groep in het gedrang. Onder deze zeventig leden waren namelijk naast 35 SDAP’ers ook katholieken, hervormden en vrijzinnig-democraten. De groei die de kring doormaakte, getuigt van een open karakter.¹³ Mede door het grote aantal deelnemers en de als gevolg hiervan ontstane verschillen die overbrugd moesten worden, werd er in de socialistische studiegroep geen overeenstemming bereikt. Eén van de verschillen was de verwachting van de effecten van de Gestelse ideeën. Waar sommigen een gijzelaarskamp niet als juiste plek zagen om politiek te bedrijven, wilden anderen van de groep concretere plannen opstellen die als blauwdruk voor het naoorlogse

⁸ J. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer, 1978) 16.

⁹ Woltjer, *Recent verleden*, 191-193.

¹⁰ Woltjer, *Recent verleden*, 185; J.C. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2017) 318-319.

¹¹ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 23-33.

¹² De socialistische studiegroep werd in Buchenwald opgericht als de ‘sociologische studiegroep’ om zo minder argwaan te wekken bij kampleiding. De groep focuste zich echter op het socialistisch gedachtegoed. Daarom zal de groep verder worden aangeduid als de socialistische studiegroep, in lijn met haar doelstellingen.

¹³ Bank, *Nederlandse Volksbeweging*, 16-17.

Nederland konden dienen.¹⁴ Deze laatstgenoemden verenigden zich in de Heeren Zeventien onder leiding van Wim Schermerhorn.

Schermerhorn, die na de oorlog minister-president zou worden, sprak in het kamp ‘dat we niet te ver moeten blijven beneden de verwachtingen, die Nederland buiten het prikkeldraad van ons heeft’.¹⁵ Schermerhorn zichzelf en de zestien andere heren als uitverkorenen in gevangenschap. Onder deze zestien heren waren twee vertegenwoordigers van iedere politieke partij aanwezig. Met de verwachtingen van Nederland in het achterhoofd, stelde de Heeren Zeventien, genoemd naar het VOC-bestuur, zich ten doel een manifest op te stellen met concrete ideeën voor de (her)inrichting van de naoorlogse politiek. Om tot concrete ideeën te kunnen komen, werd het noodzakelijk gezien de besprekingen besloten en geheim te houden. Alleen zo zou men na de bevrijding een concreet plan kunnen presenteren.¹⁶ Binnen de groep liepen de spanningen op. Allereerst leken de verschillen in de groep onoverbrugbaar. Daarnaast zette de fusillade van enkele kampbewoners de verhoudingen op scherp. Als gevolg hiervan vormde religieus-socialist Willem Banning een nieuwe, kleinere groep die qua samenstelling deels overeenkwam met de Heeren Zeventien maar werd aangevuld met enkele Haarensse gijzelaars.

Alleen het politieke denken was voor deze groep niet genoeg. Het denken over diepere maatschappijstructuren was wat de zeven heren bijeenbracht. Na het overkomen van de nieuwe gijzelaars uit Haaren werd de groep aangevuld met drie heren die allen gelieerd waren aan de Nederlandse Unie. De groep-Banning had een overeenkomstige mening over de vooroorlogse parlementaire democratie: de parlementaire democratie was te versnipperd en krachteloos door de Verzuiling. De democratie zou vernieuwd moeten worden in dienst van een harmonische samenleving. Over hoe deze harmonische samenleving eruit zou moeten zien verschilden de heren wel fundamenteel van mening. Met de introductie van het begrip ‘personalisme’ bereikte de groep overeenstemming. Personalisme werd, in Gestel althans, uitgelegd als de ontplooiing van ieders persoonlijkheid in dienst van een hechte, rechtvaardige gemeenschap. De term ‘personalisme’ werd oorspronkelijk geïntroduceerd in het Franse tijdschrift *Esprit*. De groep-Banning interpreteerde het begrip echter losjes om tot overeenstemming te komen. In de Gestelse uitleg van personalisme wordt de autonomie van de burger vooropgesteld met als doel dat de burger bijdraagt aan een hechte gemeenschap. Deze beginselen verschillen van de grondslagen van de Verzuiling waarin de samenleving verdeeld is op basis van levensbeschouwing. De groep-Banning werkte haar ideeën uit in anonieme nota’s. Later werd

¹⁴ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 63-79.

¹⁵ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 37.

¹⁶ Bank, *Nederlandse Volksbeweging*, 17.

vastgesteld dat een groot deel van de nota's van de hand van Willem Banning en Hendrik Brugmans is. De nota's op basis van het personalisme behandelden onderwerpen zoals 'de verheffing van de arbeid', 'een nieuwe staatsgedachte'. 'De verheffing van de arbeid' zou het sociaaleconomische programma van de later opgerichte NVB worden en ook andere nota's kregen een plaats in het program van de NVB. De NVB werd kort na de bevrijding opgericht en was een brede beweging die zich ten doel stelde het volk te verenigen door te focussen op de autonomie van de burger. Om deze reden wilde de NVB geen politieke partij zijn die kleur bekende, maar een breed gedragen beweging.¹⁷

Er zijn veel overeenkomsten tussen de beginselen van de vooroorlogse Nederlandse Unie en de naoorlogse Nederlandse Volksbeweging. Via het (illegale) tijdschrift *Je maintiendrai* presenteerden beiden plannen voor het doorbreken van verzuilde scheidslijnen en het vormen van een harmonische samenleving. Ook de Gestelse nota's die de basis vormden voor de oprichting van de NVB articuleren zelfde idealen als Nederlandse Unie. Een oorzaak hiervoor is te vinden in de samenstelling van de groep-Banning. Bijna alle leden hadden nauwe banden met de NU. In deze groep werden de oprichtingsdocumenten van de NVB opgesteld.¹⁸

De connectie tussen de vooroorlogse NU en de naoorlogse NVB is het gesprek in Gestel.¹⁹ De idealen die in Gestel werden opgetekend, zijn ten dele tot uiting gekomen na de bevrijding. Het naoorlogs kabinet bestond bijvoorbeeld voor een derde uit NVB-sympathisanten. Het vernieuwen van het politieke landschap bleek echter onhaalbaar. De zuilen bleven verbonden met de vooroorlogse partijen en een doorbraak van de Antithese, de tegenstelling tussen confessionele en seculiere partijen, kwam niet tot stand. Het enthousiasme voor vernieuwing dat de bevrijding teweegbracht, ebde weg en de gehoopte politieke vernieuwing kwam niet van de grond.²⁰ De idealen van de NVB vonden alleen enige weerklank in de oprichting van de PvdA.²¹ De vernieuwende plannen van de NVB die in Gestel werden gemaakt, veroorzaakten uiteindelijk niet de gehoopte Doorbraak.²² Wel kent het gesprek te Gestel een plaats in de opmaat naar de Doorbraak doordat het de connectie vormde tussen de NU en de NVB.

¹⁷ Bank, *Nederlandse Volksbeweging*, 15-22.

¹⁸ H.M. Ruitenbeek, *Het ontstaan van de Partij van de Arbeid* (1955) 120.

¹⁹ Zoals onder andere beschreven in: Bank, *Nederlandse Volksbeweging*, 15-22; Woltjer, *Recent Verleden*, 185-194; De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 137-168.

²⁰ J. Bosmans en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Nijmegen, 2011) 53-67.

²¹ Ruitenbeek, *Het ontstaan*, 120.

²² Ten Have, *De Nederlandse Unie*, 484-491.

Hoofdstuk 3: De ‘geest van Gestel’ in handboekliteratuur

Voortbouwend op de Nederlandse Unie, werden de Gestelse nota's geschreven, die de basis vormden voor de NVB. Het gesprek te Gestel vormt zodoende een connectie tussen de NU en de NVB. Mede door de nota's en de uitingen van veel politiek invloedrijke figuren over de gijzeling, is het gesprek te Gestel in het canonieke verhaal rondom de Doorbraak opgenomen als vanzelfsprekende schakel geworden. Zo wordt de gijzeling in Gestel in veel (publiek)historische handboeken aangemerkt als kiemcel van de Doorbraak waardoor de gijzeling van belangrijke politieke betekenis wordt.²³ De positie van de gijzeling in de het canonieke verhaal rondom de Doorbraak wordt verstevigd door de mythische sfeer die rond het politieke gesprek hangt. Gijzelaars spraken na de oorlog over een sfeer van kameraadschap waarin een harmonische, coöperatieve gemeenschap was ontstaan.²⁴ Deze mythische sfeer waarin de gijzelaars zich door het lot bijeengebracht voelden de toekomst voor bevrijd Nederland uit te stippelen wordt aangeduid als ‘geest’²⁵. In de beeldvorming over de gijzeling in Gestel bestaat de overtuiging dat deze vermeende ‘geest’ ervoor gezorgd heeft dat men in staat was de handen ineen te slaan en samen vernieuwende ideeën te bedenken.²⁶ In dit hoofdstuk zal getoond worden dat handboeken deze beeldvorming in stand houden. Daartoe zal eerst een weergave van de ‘geest’ gegeven worden waarna getoond wordt dat deze is overgenomen door handboekauteurs.

Het kamp in Sint-Michielsgestel bleek een plaats voor zelfontplooiing en kennisverrijking. De heren waren bijeengebracht door het lot en waren vastbesloten de tijd zo nuttig mogelijk te besteden. De sfeer die ontstond bij dit elite-overleg werd door gijzelaars kort na de oorlog omschreven als verheven. Zo sprak Wim Schermerhorn tijdens zijn gijzeling over een sfeer die ‘men boven zichzelf deed uitstijgen’. Simon Vestdijk schreef over een sfeer zoals op een Leidse jongensschool, alleen heren die verbonden zijn door hun plaats en hun scherpe geest.²⁷ Andere voorbeelden van hoe men teruggacht aan de gruwelijke maar verrijkende gijzeling zijn terug te vinden in het Gedenkboek dat kort na de oorlog werd uitgebracht onder redactie van gegijzeld historicus Pieter Geyl. Ex-gijzelaars schreven hierin geschiedenissen van het kamp, in memoriam van geëxecuteerden en verslagen van bijzondere gebeurtenissen. In dit

²³ Zie bijvoorbeeld: E.H. Kossmann, *De lage landen 1780-1980*, deel II: 1914-1980 (Amsterdam, 1986) 235-236; Van Liempt, *Na de bevrijding* (Amsterdam, 2014) 102.

²⁴ De Keizer, *Sint-Michielsgestel*, 9-10.

²⁵ R. Aerts, P. de Rooy, e.a., *Land van kleine gebaren* (Amsterdam, 1999) 259-260.

²⁶ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 259-260.

²⁷ H. Blom, *De gijzelaars van St. Michielsgestel en Haaren. Het dubbele gezicht van hun geschiedenis* (Amsterdam, 1992) 24; P. Geyl, *Gedenkboek gijzelaarskamp Beekvliet, St. Michielsgestel* (Schiedam, 1946) 161-174.

boek schreef Wim Schermerhorn terugdenkend aan de tijd in Beekvliet ‘dankbaar te zijn voor hetgeen de bezetter onbedoeld en ongewild door Gestel in mijn leven heeft gebracht’.²⁸ Deze herinneringen getuigen van een romantische sfeer waarnaar in de literatuur wordt verwezen als ‘geest’. Met de term de ‘geest van Gestel’ wordt de romantische sfeer en het kameraadschap in het gijzelaarskamp aangeduid.

Deze romantische sfeer bracht, volgens de herinneringen in het Gedenkboek, de verschillende zuilen dichter tot elkaar en maakte het gezamenlijk denken over Nederland na de oorlog mogelijk. Exemplarisch hiervoor is de uiting van Hendrik Algra in het Gedenkboek: ‘We hebben hier een bijzondere kans; we zijn bij elkaar, om te leren, wat we als Nederlanders moeten zijn en wat we hebben te doen’. Juist door de beperkingen van het gevangenschap ontstond een ‘geest’ waardoor de verschillende zuilen tot elkaar kwamen en zich richtten op de toekomst.²⁹ Door deze ‘geest’ stippelden intellectuelen in het elite-overleg in Beekvliet de toekomst voor bevrijd Nederland uit.³⁰ De ‘geest’ die onder andere wordt gearticuleerd door de auteurs van het Gedenkboek domineert de beschrijving van de gijzeling in historiografie en handboeken. Mede door de bijzondere positie die deze ‘geest’ aan het overleg in Gestel verleent, is het gesprek te Gestel niet weg te denken uit de Doorbraakgeschiedenis.

Tekenend voor de positie van het Gesprek te Gestel in de Doorbraakgeschiedenis is de behandeling ervan in handboeken omdat handboeken typische producten van een canonieke geschiedvisie zijn.³¹ Door het overgrote deel van de handboekauteurs wordt Gestel als vanzelfsprekende schakel in de geschiedenis van de Doorbraak behandeld. Zo toont Nederlands historicus Woltjer in zijn boek uit 1992 over het recente verleden van Nederland de internering in Gestel als vanzelfsprekende schakel tussen de Nederlandse Unie en de NVB.³² Dit doet hij door te tonen dat de prominente figuren in het gijzelaarskamp overeenkomen met de Uniekopstukken en schrijft later over deze figuren als ‘de vernieuwers uit het Zuiden’ die de Doorbraak een duidelijk stempel hadden gegeven.³³ Ook Kossmann spreekt in zijn werk over de lage landen over de Doorbraak als oorlogsproduct vanwege de gijzeling in Sint-Michielsgestel.³⁴ Bosmans en Van Kessel wijzen in hun boek over parlementaire geschiedenis

²⁸ W. Schermerhorn, ‘Inleidend woord’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 13.

²⁹ J. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer, 1978) 16.

³⁰ Woltjer, *Recent verleden*, 191-193.

³¹ Zie bijvoorbeeld: Kossmann, *De lage landen*, 235-236; Kennedy, *beknopte geschiedenis* 318-319; P. Verkooijen, *Goed & fout na de oorlog: de grote lijnen van de recente Nederlandse politieke geschiedenis* (Amsterdam, 2000).

³² Woltjer, *Recent verleden*, 185.

³³ Woltjer, *Recent verleden*, 198.

³⁴ Kossmann, *De lage landen*, 235-236.

eveneens Sint-Michielsgestel aan als ‘broedplaats van ideeën waarop straks het nieuwe Nederland zal moeten worden gegrondvest’.³⁵

Ondanks de consensus over het belang van het interneringskamp als schakel in de Doorbraakgedachte, besteden de handboeken echter geen tot weinig aandacht aan de gijzeling zelf. Terwijl het reilen en zeilen van de Nederlandse Unie en de NVB uitgebreid wordt besproken, wordt de ontmoeting in Gestel kort en oppervlakkig behandeld.³⁶ In de enkele regels die besteed worden aan het politieke gesprek wordt veelal een romantische uiting gedaan over de ontmoeting. De paar regels geven de sfeer weer van coöperatieve, geniale gemeenschap met succesvolle ideeën. Zo spreekt De Rooy in *Land van kleine gebaren* van een ‘even open als verheven sfeer waarin deze onderwerpen [het doorbreken van verzuilde scheidslijnen en een breed gedragen mentaliteitsverandering] konden worden besproken door mensen van zeer verschillende levensovertuigingen en politieke inzichten’.³⁷ De harmonische, coöperatieve sfeer die De Rooy in het werk uit 1999 vat in de term ‘geest’ concretiseert de teloorgang van verzuilde denkpatronen en de opkomst van een nieuwe mentaliteit in de samenleving. De sociaal-intellectuele methode die De Rooy hierbij kiest, is in het onderzoek naar ‘de geest van Gestel’ het meest passend. Het is immers het snijvlak van politiek, mentaliteit en intellectualiteit waarin ‘de geest van Gestel’ zich bevindt.

De meeste handboekauteurs, zoals ook De Rooy, behandelen de gijzeling in haar geheel als oorzaak voor de naoorlogse Doorbraak. Deze auteurs stellen dat in het gehele kamp een ‘geest’ waarde die de mensen van verschillende overtuiging samen liet werken. Woltjer behandelt daarentegen in zijn werk uit 1992 niet het gehele gijzelaarskamp als één uniforme gemeenschap door een duidelijke scheiding aan te brengen tussen de verschillende groepen gijzelaars. Hierbij maakt hij allereerst het verschil tussen de leefomstandigheden van *alle* gijzelaars en de vernieuwingsdrang van *enkele* gijzelaars duidelijk. Het is immers niet de gijzeling van alle intellectuelen die leidde tot de vernieuwingsdrang. Het waren slechts enkele, weliswaar populaire, discussiegroepen die zich richtten op de toekomst van Nederland. Waar de gijzeling in Gestel in zijn geheel tekenend is voor de Duitse bezetting, is slechts de gijzeling van enkelen tekenend voor het ontstaan van de doorbraakgedachte. Woltjer stelt dat het te ongenueanceerd is om alle gijzelaars te behandelen als vernieuwers terwijl slechts enkelen bijdroegen aan de vernieuwende ‘ontmoeting der zuilen’.³⁸

³⁵ J. Bosmans en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis* (Nijmegen, 2011) 44.

³⁶ Zie bijvoorbeeld: Bosmans en Van Kessel, *parlementaire geschiedenis*, 41-48; Kossmann, *De lage landen*, 235-236.

³⁷ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 259.

³⁸ Woltjer, *Recent verleden*, 191-194.

Hoewel De Rooy en Woltjer met hun andere methoden een aanvulling op andere handboeken leveren, contesteren zij de algemeen heersende visie niet. De Rooy's gebruik van de sociaal-intellectuele insteek die de 'geest' als concept opwerpt en Woltjers onderscheid in de groep gijzelaars vormen wel waardevolle aanvullingen op de algemeen heersende visie. De methodes zijn informatiever en genuanceerder dan de globale en generaliserende aanpak. Desondanks houdt het romantische beeld van de harmonische, coöperatieve gemeenschap in het gehele kamp stand in zowel de handboeken van Woltjers en de Rooy, als in later uitgebrachte handboeken.³⁹ De contemporaine handboeken presenteren hiermee de visie op de 'geest' die invloedrijke gijzelaars direct na de oorlog verkondigden. De beeldvorming over de 'geest' heeft, afgaande op handboeken en getuigenissen van net na de bevrijding, geen ontwikkeling doorgemaakt. De visie op de gijzelaarsgemeenschap als harmonische, vernieuwende groep lijkt onaantastbaar. Echter is er revisie mogelijk. Daarom zal in de volgende hoofdstukken getoond worden hoe deze visie tot stand gekomen is in specialistische literatuur en waarom hierover consensus bestaat in de historiografie waarna getoond wordt hoe de visie te reviseren is door te focussen op de standplaatsgebondenheid van de herinneringen aan Gestel uit verschillende tijdsperiodes.

³⁹ Zie bijvoorbeeld: C. van der Heijden, *Dat nooit meer: de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Amsterdam, 2011); P. Verkooijen, *Goed & fout na de oorlog: de grote lijnen van de recente Nederlandse politieke geschiedenis* (Amsterdam, 2000).

Hoofdstuk 4: De ‘geest van Gestel’ in specialistische literatuur

De romantische visie op de ‘geest van Gestel’ die in handboeken gearticuleerd wordt, is niet onaantastbaar. De beeldvorming over Gestel is toe is aan nuancering en herziening. Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen waarom deze beeldvorming nog steeds standhoudt. Allereerst is nieuw onderzoek naar de ‘geest’ van Gestel complex en problematisch door de sfeer van geheimzinnigheid en kameraadschap. Door deze sluier van geheimzinnigheid is er weinig bronmateriaal beschikbaar over de gesprekken die gedurende de gijzeling werden gevoerd. Eveneens laat de geheimzinnige sfeer ruimte open voor een fantasierijke invulling. Een andere oorzaak voor de onveranderlijke beeldvorming is te vinden in de historiografie. Handboeken die de eenduidige visie op de ‘geest van Gestel’ presenteren, baseren zich namelijk op specialistische literatuur. Over de gijzeling in Gestel zijn slechts enkele specialistische werken beschikbaar. Dit is het gevolg van het uitgebreide onderzoek van Madelon de Keizer.⁴⁰ In dit hoofdstuk zal ten eerste getoond worden dat het informatieve werk van De Keizer de oorzaak is het geringe onderzoek naar de gijzeling te Gestel. Daarna zal aan de hand van de geringe literatuur getoond worden dat het de visie van De Keizer is, die dominant is in de handboekliteratuur.

In 1979 deed De Keizer uitvoerig onderzoek naar het ‘elite-overleg’ in Sint-Michielsgestel. Met haar werk was zij een pionier op dit onderwerp. Door gebruik te maken van memoires, privé-archieven en briefwisselingen presenteert zij in *De gijzelaars van Sint-Michielsgestel* een grondige analyse van de gijzeling in Beekvliet. Met dit werk heeft De Keizer heeft de geschiedschrijving over Gestel bepaald. Het boek van De Keizer is een standaardwerk geworden dat juist door zijn hoge kwaliteit innovatie voorkomen heeft. Het uitvoerige onderzoek en het gebruik van veel bronmateriaal maakt het lastig een onderzoek van vergelijkbare omvang en kwaliteit uit te voeren. Er is slechts één onderzoeker die zich, in opdracht, toelagde op deze taak. Alleen Hans Blom publiceerde tien jaar na De Keizer met zijn studenten Saskia Jansens en Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel een boek⁴¹ ter ere van de herdenking van de fusillade van enkele kampbewoners.⁴² Dit werk sluit zich aan bij de voornaamste conclusies die De Keizer trok. Ook het kort hierna uitgebrachte boek, dat een

⁴⁰ De Keizer, *Sint-Michielsgestel*.

⁴¹ Jansens, S., G. von Frijtag Drabbe Künzel en H. Blom, *Een ruwe hand in het water: de gijzelaarskampen Sint-Michielsgestel en Haaren* (Amsterdam, 1993).

⁴² Hans Blom werd gevraagd in 1992 een herdenkingsrede uit te spreken voor de geëxecuteerde gijzelaars. Samen met twee studenten verrichtte hij onderzoek naar het gijzelaarskamp. De herdenkingsrede is een samenvatting van het boekje dat hij met de twee studentes schreef (Blom, *Gijzelaars*). De scripties van de studenten bevatten echter een schat aan informatie waardoor in 1993 een omvangrijker boek werd gepubliceerd waarin de doctoraalscripties ingeleid worden door Hans Blom (Jansens, *Ruwe Hand*).

uitgebreide versie is van het eerder gepubliceerde onderzoek, contesteert het werk van De Keizer niet.⁴³ In beide werken wordt gesteld dat de heren zich na de bevrijding in ‘verheven taal’ uit over hun tijd in Gestel uitlieten en er een harmonische en statige sfeer in het kamp heerste.⁴⁴ De werken van Blom e.a. zijn informatief maar hebben niet de status van standaardwerk die het werk van De Keizer wel heeft. Een oorzaak hiervoor is de chronologie. De Keizer was simpelweg eerder met het uitbrengen van haar werk waardoor zij lange tijd de enige auteur was. Een andere oorzaak is de schrijfstijl van de werken. Het werk van De Keizer is geschreven als overzichtswerk en blijft dicht bij de gebeurtenissen in het kamp terwijl Blom e.a. interpretatiever te werk gaan en zo hun stempel op de werkelijkheid drukken.

De werken van De Keizer en Blom zijn weliswaar de enige onderzoeken met het gijzelaarskamp als hoofdonderwerp maar er zijn nog twee onderzoeken verschenen waarin het gesprek te Gestel een rol speelt. In het onderzoek van Jan Bank naar de opkomst van de NVB komt het gesprek in Gestel aan bod en ook Jan Rogier besteedt in zijn biografie over Jan de Quay aandacht aan Gestel.⁴⁵ Jan Bank deed in dezelfde tijd als De Keizer onderzoek naar de gijzeling in Gestel en besteedt in het bijzonder aandacht aan de ‘geest van Gestel’. In een afzonderlijk hoofdstuk plaatst Bank het gesprek te Gestel en de daar aanwezige ‘geest’ aan de wieg van de NVB en legt hierbij nadruk op de doorbraak van verzuilde scheidslijnen in Gestel. Het doorbreken van deze scheidslijnen zou de basis geweest zijn voor de brede beweging voor het gehele Nederlandse volk. Doordat Bank de gesprekken in Beekvliet bestudeerd vanuit het licht van de NVB-principes benadrukt hij de saamhorige, harmonische sfeer en duidt deze aan als ‘geest van Gestel’.

Jan Rogier besteedt in zijn biografie over De Quay aandacht aan Gestel door te tonen dat er in Gestel voorbereidingen getroffen voor naoorlogse politieke beslissingen. Rogier veroordeelt deze voorbereidingen maar stelt wel dat er een ‘geest’ in het kamp heerste die dergelijke handelingen mogelijk maakte. In deze biografie uit 1980 gebruikt Rogier eveneens een anekdote over de minister-presidentkwestie om te tonen hoe de besprekingen in Gestel vergaande consequenties hadden. Volgens velen zou in Gestel al bepaald zijn wie na de bevrijding minister-president zou worden. Rogier legt hiermee nadruk op het ondemocratische karakter van het gesprek. Hoewel zijn visie hiermee een negatievere toon heeft dan het geromantiseerde beeld van De Keizer, stellen zowel Rogier als De Keizer dat er een harmonische ‘geest’ in het kamp waarde.

⁴³ Jansens, *Ruwe Hand*, 13-14, 83-84.

⁴⁴ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 9-10.

⁴⁵ Bank, *Nederlandse Volksbeweging*, 15-22; J. Rogier, *Een zondagskind in de politiek* (Nijmegen, 1980) 56-64.

De kritische visie van Rogier wordt in handboeken slechts aangehaald als kanttekening en niet als daadwerkelijk alternatieve visie. Het beeld dat in handboeken gepresenteerd wordt, is onverminderd positief en rechtlijnig. Hiervoor zijn drie mogelijke oorzaken aan te wijzen. Allereerst is Rogier in de minderheid tegen De Keizer, Bank en Blom. Bank wordt in handboeken en bredere vakliteratuur namelijk vaak gebruikt als tweede bron, naast De Keizer. Banks beeld is echter nog positiever dan dat van De Keizer waardoor haar visie niet gecontesteerd wordt. Ook de werken van Blom e.a. sluiten zich aan bij de conclusies van De Keizer. Ten tweede schreef Rogier een biografie waardoor de gepresenteerde informatie minder goed vindbaar is en mogelijk gekleurd is. De informatie over het gijzelaarskamp staat immers in dienst van het levensverhaal van De Quay. De passages over het gijzelaarskamp zijn daardoor gefragmenteerd en duidelijk vanuit de beleving van De Quay geschreven. Daardoor spelen in de biografie van KVP-man De Quay confessionele bronnen een belangrijke rol. Als laatst worden handboeken geschreven om de lezer een eenduidig en beknopt overzicht te geven van de geschiedenis. In dergelijke boeken is daarom geen ruimte voor historiografische debatten. De kanttekeningen die De Keizer zelf maakt bij het harmonische beeld krijgen geen plaats in de handboeken en ook de contesterende visie van Rogier wordt niet overgenomen. Slechts de anekdote over het minister-presidentschap wordt nu en dan overgenomen om aandacht te besteden aan het ondemocratisch karakter van de bijeenkomsten. Echter domineert de ongenuanceerde versie van de visie van De Keizer de algemene opinie over de ‘geest van Gestel’. Omdat er geen werken met een vergelijkbare status zijn die haar visie tegenspreken, is de visie van De Keizer op de ‘geest van Gestel’ beeldbepalend.

Hoofdstuk 5: Het brongebruik in specialistische literatuur

Nu is aangetoond hoe de visie van de Keizer de geschiedschrijving en handboeken domineert, is het nuttig te kijken naar hoe deze visie gevormd is. Daartoe zal in dit hoofdstuk worden gekeken naar de methodologische keuzes die de auteurs van specialistische literatuur hebben gemaakt. Hoewel net is aangetoond dat het werk van De Keizer het meest invloedrijk is, is het nuttig om in deze analyse ook andere auteurs te behandelen. Doordat andere auteurs, met name Bank en Rogier, twee uiterste posities innemen, kan de middenpositie van De Keizer beter geduid worden. Daarom zal aan de hand van een analyse van de methode en het brongebruik van Blom, Bank, Rogier en De Keizer getoond worden dat deze auteurs de bronnen en de daaraan gekoppelde visies op de ‘geest van Gestel’ indelen op basis van de betrokkenheid van de gijzelaar bij het politieke gesprek. Er zal getoond worden dat de auteurs de harmonische, romantische visie op de ‘geest van Gestel’ koppelen aan memoires van gijzelaars die betrokken waren bij de gesprekken in Gestel. De kritische visie daarentegen koppelen zij aan memoires van gijzelaars die niet betrokken waren bij deze gesprekken.

De tegenstelling tussen de wel of niet betrokken gijzelaars is slechts één van de vele tegenstellingen die in de totale groep gijzelaars te ontdekken is. Naast deze tegenstelling is er namelijk verschil tussen het moment waarop de gijzelaars geïnterneerd werden en er zit eveneens verschil tussen de verblijfplaats van de gijzelaars en het moment van verhuizing naar of vanuit Beekvliet. Woltjers weergave van de gijzeling toont duidelijk hoe de eerstgenoemde tegenstelling in gijzelaars de verschillende visies in secundaire literatuur tot gevolg heeft. In zijn handboek maakt Woltjer de scheiding tussen verschillende groepen gijzelaars en definieert hierin groepen die betrokken waren bij de vernieuwingsbeweging.⁴⁶ Hierbij verklaart Woltjer dat sommige discussiegroepen besloten waren en dat gijzelaars bewust werden uitgesloten van deelname. In het bijzonder gold dit voor de geïnteresseerden voor de Heren Zeventien en de groep-Banning. De leden van de socialistische studiegroep wilden, volgens Woltjer, allen betrokken zijn bij de nieuw opgerichte groepen rond Schermerhorn en Banning maar slechts enkelen werden daadwerkelijk betrokken.⁴⁷ Deze duidelijke scheiding tussen betrokkenen en niet-betrokkenen is een aannemelijke oorzaak voor het verschil in herinnering aan de ‘geest’. Hierbij dient ook opgemerkt te worden dat de groep-Banning qua samenstelling grotendeels overeenkwam met de kopstukken van de Nederlandse Unie die in het gijzelaarskamp hun vooroorlogse werkzaamheden voortzetten. De Unie-kopstukken zetten hun vooroorlogse werk

⁴⁶ Woltjer, *Recent verleden*, 192.

⁴⁷ Woltjer, *Recent verleden*, 191-194.

dus voort.⁴⁸ Dit verwerpt de theses dat de tegenstellingen in bronmateriaal een gevolg zou zijn van het moment van internering, verhuizing of verblijf in Beekvliet. De aanwezigheid van Uniekopstukken in de groep-Banning toont dat vooroorlogse banden de groepsvorming in Beekvliet bepaalden.

De ‘ontmoeting der zuilen’⁴⁹ die de internering geweest zou zijn, verliest zeggingskracht door de constatering dat vooroorlogse banden het motief achter de groepsvorming waren. Voor de *inner circle* waren deze vooroorlogse banden vanzelfsprekend en leek de groepsvorming natuurlijk. De gijzelaars die echter in de ‘open en verheven’ sfeer van het kamp hoopten deel uit te maken van deze groepen, werden teleurgesteld.⁵⁰ Het zijn onder andere deze belangstellende gijzelaars die, volgens de secundaire literatuur, kritiek vormden. Dit resulteert erin dat zij de ‘geest’ die in de groep waarde of als overdreven *air* zagen of in zijn geheel ontkenden. Dit sentiment is te verklaren vanuit hun idee deel uit te maken van een coöperatieve gemeenschap maar in realiteit uitgesloten te worden. Deze heren die niet in de groep-Banning betrokken waren, werden (on)bewust buitengesloten en zouden, volgens de specialistische literatuur, een negatief, ondemocratisch beeld hebben van de ‘geest’. De heren die wel onderdeel uitmaakten van de groep-Banning kunnen getypeerd worden als betrokkenen en zouden, volgens de specialistische literatuur, een romantisch beeld schetsen in hun memoires.

De auteurs van specialistische literatuur gebruikten allemaal getuigenissen van zowel de betrokken als de niet-betrokkenen. Toch ligt veelal de nadruk op het romantische verhaal van de ‘geest’. In het werk van Bank is deze romantische nadruk gemakkelijk te verklaren. Bank focust door zijn onderzoek naar de NVB voornamelijk op bronnen afkomstig van de groep-Banning. Leden uit deze groep waren het meest betrokken bij de vernieuwing en zij articuleerden logischerwijs positieve visies op de ‘geest’. Door Banks selectie in bronnen werkt het gevoel van roeping dat volgens Schermerhorn heerste in de groep-Banning door in Banks boek. Rogier maakt in zijn biografie over De Quay juist een andere keuze. Door de focus op confessionele bronnen is Rogier aangewezen op de memoires van NS-directeur Jan Goudriaan. Goudriaan was niet betrokken in de Heeren Zeventien of de groep-Banning. De negatieve visie die Rogier presenteert is terug te leiden naar de uitsluiting van Goudriaan. De visies van Bank en Rogier zijn tegenstrijdig en tonen daardoor duidelijk dat het gebruik van bronmateriaal van betrokkenen of niet-betrokken leidt tot andere beeldvorming.

⁴⁸ Rogier, *Zondagskind*, 56-64.

⁴⁹ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 10.

⁵⁰ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 259.

De werken van De Keizer en Blom nemen een middenpositie in tussen de visies van Bank en Rogier. Doordat zij gebruik maken van zeer verschillende bronnen presenteren zij een genuanceerd betoog met argumenten van zowel niet-betrokkenen als betrokkenen.⁵¹ Ondanks het gebruik van de verscheidenheid aan bronnen treedt namelijk het romantische beeld op de voorgrond en vormt het kritischere beeld slechts een kanttekening. Terwijl dus beide kanten, die van de betrokkenen en niet-betrokkenen, zijn gehoord, krijgt één kant, de kant van de betrokkenen, voorrang in het werk. De visie van de betrokkenen speelt op de voorgrond terwijl er steekhoudende kanttekeningen vanuit de niet-betrokkenen gemaakt worden. Een mogelijke oorzaak hiervoor is de kwantitatieve minderheid van de kritische bronnen. Door de methodologische scheiding die wordt aangebracht tussen de memoires van betrokkenen en niet-betrokkenen, worden de visies gepresenteerd als fundamenteel verschillend. Door de notie dat de visies zeer verschillend zijn, lijkt er een keuze gemaakt te moeten worden over welke visie juist is. Deze keuze wordt dan, logischerwijs, gemaakt op de kwantiteit van de bronnen. De kritische uitingen zijn fragmentarisch en gering. De keuze om de kritische visie zodoende te degraderen tot kanttekening is goed te verdedigen. De degradatie van de kritische visie tot kanttekening leidt ertoe dat de positieve, romantische visie naar voren komt in de werken van De Keizer en Blom. De methodologische scheiding in bronmateriaal heeft dus tot gevolg dat de romantische visie gearticuleerd wordt in het invloedrijke werk van Madelon de Keizer.

⁵¹ Jansen, *Ruwe Hand*, 231-254.

Hoofdstuk 6: De revisie van specialistische literatuur

In het voorgaande hoofdstuk werd aangetoond dat het romantische beeld op de voorgrond treedt in specialistische literatuur omdat de uitingen van niet-betrokkenen die een kritische visie articuleren in de minderheid zijn. In dit hoofdstuk wordt, door aandacht te besteden aan de standplaatsgebondenheid van de bron, de kritische visie niet als tegenstrijdige visie gezien maar als deel van een ontwikkeling. Door het gebruik van een methode die focust op de standplaatsgebondenheid van de bron wordt de beeldvorming uit de specialistische literatuur genuanceerd. De visies die in de specialistische literatuur als tegenstrijdig en onveranderlijk worden geïnterpreteerd, worden in hun tijdige context geplaatst waardoor zij de dynamische ontwikkeling van het concept ‘geest van Gestel’ tonen. Om aan te tonen dat het concept ‘geest’ dynamisch is, zal een analyse gegeven worden van de voornaamste memoires en hun positie in de tijd.

Bij de analyseren van de memoires moet een kanttekening geplaatst worden. Hoewel de notenapparaten in secundaire literatuur anders doen vermoeden, blijkt de aandacht voor de politieke betekenis van Gestel in memoires namelijk gering en fragmentarisch te zijn. Slechts weinige memoires blijken, op een voor dit onderzoek nuttige manier, de belevenissen in het kamp weer te geven.⁵² Slechts de werken waarin de politieke beraadslagingen of een ‘geest’ wordt beschreven zijn bruikbaar in dit onderzoek. De stapel memoires waaruit te kiezen valt, dunt daarmee danig uit. Voornamelijk werken van actief betrokken politici, blijven over, zoals de memoires van Wim Schermerhorn, Marinus van der Goes van Naters, Jan Goudriaan, Louis Einthoven en Hans Linthorst Homan. Ook is in deze memoires echter geen overvloed aan informatie over de beleving van de ‘geest’ te vinden. Het sterke kameraadschap dat ontstond tijdens de gijzeling zou hiervoor een oorzaak kunnen zijn, net als de vertrouwelijkheid van de besprekingen. Zelfs memoires van Uniemannen Linthorst Homan en Einthoven, die betrokken waren bij de groep-Banning, bieden weinig tot geen uitkomst.⁵³ De weinige informatie die gegeven wordt, is zo fragmentarisch dat deze zinsdelen niet als representatief voor hun standpunt kunnen worden aangemerkt.⁵⁴ Aanvullend bronmateriaal zou verkregen kunnen

⁵² Voorbeelden van niet bruikbare bronnen: P. Roest, *Wij gijzelden: reportages uit het kamp "Beekvliet" te St. Michielsgestel* (Den Haag 1946); J.A.H. Rijshouwer, *Dagboek van Haaren en Beekvliet* (z.p. 1963); B.H. van der Gijzel, *St. Michielsgestel: herinneringen uit het gijzelaarsleven* (Bussum, 1945); Peereboom, *Gijzelaar in Gestel*; A. Constandse, *De bron waaruit ik gedronken heb. Herinneringen van een vrijdenker* (Amsterdam, 1985).

⁵³ L. Einthoven, *Tegen de stroom in: levende vissen zwemmen tegen de stroom in, alleen de dooie drijven mee* (Apeldoorn, 1974); J. Linthorst Homan, *Wat zijt gij voor een vent. Levensherinneringen* (Assen, 1974).

⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: S. Vestedijk, ‘Sint Michielsgestel of een studie in volkskarakter’, *Maatstaf: maandblad voor letteren* 4 (1956) 125-137; Peereboom, *Gijzelaar in Gestel*; P. Geyl, *Pennestrijd over staat en historie: opstellen over de vaderlandse geschiedenis, aangevuld met Geyl's levensverhaal (tot 1945)* (Groningen, 1971); Roest, *Wij gijzelden*.

worden uit briefwisselingen en interviews. De briefwisselingen bevinden zich veelal in privé-archieven en zijn lastig te raadplegen. Madelon de Keizer maakte wel gebruik van het privé-archief van Willem Drees en briefwisselingen van Marinus van der Goes van Naters met Drees. Saskia Janssens nam in 1993 voor haar scriptie een aantal interviews af. In transcripties van deze interviews zou men nog brokstukken bronmateriaal aan kunnen treffen. Het afnemen van nieuwe interviews is door het overlijden van veel ex-gijzelaars nagenoeg onmogelijk geworden.

Een analyse van de beschikbare bronnen levert twee soorten visies op het bestaan van de ‘geest van Gestel’ in het kamp. Als eerste is er de visie die spreekt van een ‘geest’ die ‘de mensch boven eigen groep en eigen ik kan opheffen’.⁵⁵ Deze ‘geest’ waarde door het kamp en liet de gijzelaars de handen ineenslaan voor een nieuw Nederland. In het eerdergenoemde Gedenkboek uit 1946 komt dit beeld naar voren. Het beeld is positief en als romantisch te duiden. Tegenstrijdig aan deze visie, is de visie die stelt dat ‘een gijzelaarskamp geen geschikte plaats voor het organiseren van een politieke beweging of partij (is)’.⁵⁶ De verbroederende sfeer van kameraadschap uit de eerste visie wordt hierin wel erkend maar het politieke gesprek wordt veroordeeld. Exemplarisch voor deze visie zijn de memoires van Jan Goudriaan die in 1961 gepubliceerd werden. Deze visie is dus wel romantisch aangaande het gehele gijzelaarskamp maar niettemin negatief over de politiekgeoriënteerde groep. In deze opvatting wordt Goudriaan gesteund door Marinus van der Goes van Naters. Hij stelt dat de ‘geest’ slechts een product van hoop was.⁵⁷ De ‘geest’ was, volgens de memoires van Van der Goes uit 1980, dus aanwezig in het kamp, als gevolg van het geloof van de gijzelaars erin. De ‘geest’ was echter een zichzelf versterkende mythe en het politieke toekomstdenken dat het tot gevolg had, had volgens Van der Goes daarom niet (op deze manier) plaats moeten vinden in het kamp.

In de specialistische literatuur worden de twee visies als tegenstrijdig gepresenteerd. Onderzoek naar de standplaatsgebondenheid van deze visies toont echter hoe zij onderdeel uitmaken van de veranderende herinnering aan Gestel. Deze verandering in herinnering wordt in de specialistische literatuur als tegenstrijdigheid tussen twee visies gezien omdat er in deze literatuur geen rekening gehouden wordt met de standplaatsgebondenheid van de bronnen en tijdsgebonden factoren zoals het mislukken van de Doorbraak. Door te kijken naar de standplaatsgebondenheid van het Gedenkboek uit 1946, de memoires van Jan Goudriaan uit 1961 en de memoires van Marinus van der Goes van Naters uit 1980 is aantoonbaar dat de herinnering aan de gijzelaartijd mettertijd negatiever wordt. Er dus sprake van een

⁵⁵ W. Schermerhorn ‘Bij den Kerstboom in “Beekvliet” in 1942’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 115.

⁵⁶ J. Goudriaan, *Vriend en Vijand* (Amsterdam, 1961) 165.

⁵⁷ M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd* (Wassenaar, 1980) 120.

ontwikkeling in herinnering in plaats van een tegenstrijdigheid in herinnering. Waar in het Gedenkboek net na de oorlog een louter positieve herinnering wordt beschreven, schrijft Van der Goes in 1980 zeer kritische memoires over de tijd in Beekvliet. Voor de mettertijd veranderende herinnering aan Gestel zijn drie algemene, tijdsbepaalde argumenten aan te dragen.

Allereerst heeft de mislukking van de Doorbraak zijn uitwerking gehad op de herinnering aan de ‘geest’. Zoals eerder benoemd is, werden beginselen voor de Doorbraak ontwikkeld tijdens de gijzeling. De ‘geest’ zou een sfeer gecreëerd hebben waarin deze vernieuwende ideeën konden gedijen. De Doorbraak die als gevolg van deze ideeën zou plaatsvinden, mislukte doordat het idealisme dat tijdens de oorlog was ontstaan niet bleef bestaan. Het realisme dat na de bevrijding terugkwam in de politiek maakte dat er geen plaats was voor idealistische Doorbraak.⁵⁸ Deze realistische blik stelt de ‘geest’ eveneens in een ander licht. Door de ‘geest’ te analyseren vanuit een zeer nuchter oogpunt kan ook de ‘geest’ getypeerd worden als overdreven. Van der Goes van Naters doet dit in zijn memoires door naar de ‘geest’ te verwijzen als een troostende zelfoverschatting.⁵⁹ De zelfoverschatting werkte, volgens Van der Goes tijdens de gijzeling als troost: ‘Dus waarom niet?’.⁶⁰ In 1980 bestempelt Van der Goes de vermeende ‘geest’ als zelfoverschatting die weinig verband houdt met de werkelijke gebeurtenissen. Het was een door de gijzelaars gecreëerde mythe die zichzelf versterkte. Omdat deze ‘geest’ geen connectie had met de werkelijkheid wortelden de Doorbraakideeën die gevolg waren van de ‘geest’ niet in de samenleving. De idealistische ideeën van een Doorbraak werden daardoor niet voldoende gesteund en de Doorbraak mislukte.

Een tweede oorzaak die geleid heeft tot het kritischer worden van de visies op de ‘geest’ is het uitkomen van de parlementaire enquête naar het regeringsbeleid tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁶¹ In deze enquête werd ook de totstandkoming van het eerste naoorlogse kabinet onderzocht. In dit licht werd er aandacht geschonken aan het politieke gesprek te Gestel. De exacte invloed van het gijzelaarsoverleg bleef vaag maar iedere invloed die het overleg gehad zou hebben gehad, wordt als buitenparlementair en ondemocratisch gekarakteriseerd. De enquêtecommissie geeft het gijzelaarsoverleg hiermee negatieve aandacht.⁶² Het overleg krijgt een geheimzinnige, schimmige sfeer. Hand in hand met de veroordeling van het overleg in het

⁵⁸ Bosmans en Van Kessel, *Parlementaire geschiedenis*, 53-67.

⁵⁹ Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 120.

⁶⁰ Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 120.

⁶¹ Enquêtecommissie regeringsbeleid 1940-1945, *Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek* (Den Haag, 1973).

⁶² De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 9.

kamp wordt de ‘geest’ die het overleg mogelijk gemaakt zou hebben, veroordeeld. Ook Jan Goudriaan veroordeelt in zijn memoires uit 1961 het ondemocratisch karakter van het overleg. Net als de parlementaire enquête stelt Goudriaan dat hij ‘ook nu nog een gijzelaarskamp geen geschikte plaats voor het organiseren van een politieke beweging of partij’.⁶³ Goudriaan zet zijn standpunt kracht bij door te verwijzen naar de minister-presidentkwestie.⁶⁴ In het kamp zou besloten zijn dat Schermerhorn na de oorlog minister-president zou worden. Met deze anekdote toont Goudriaan dat er in Gestel een ‘geest’ waarde die ervoor zorgde dat er politiek invloedrijke beslissingen genomen werden. Deze beslissingen en de ‘geest’ worden daarom door Goudriaan als ondemocratisch bestempeld. Goudriaan is hiermee exemplarisch voor de veranderende houding ten opzichte van de ‘geest’ als gevolg van de typering van het overleg als buitenparlementair en ondemocratisch.

De laatste oorzaak voor de mettertijd veranderende houding ten opzichte van de ‘geest’ is de levensloop van de gijzelaars. De internering in Gestel was een ingrijpende gebeurtenis en de heren hadden, getuigende de passages uit het Gedenkboek, de overtuiging vernieuwende, invloedrijke plannen te presenteren. Echter hebben de heren na de bevrijding meer ingrijpende (politieke) beslissingen meegemaakt die het overleg in Gestel in perspectief plaatsen. De memoires van Wim Schermerhorn tonen hoe het overleg in Gestel een minder bijzondere plaats ging innemen in zijn herinnering. In het Gedenkboek werd in 1946 het volgende gebed voor het nieuwe jaar 1943 opgenomen: ‘O, God, wij zijn maar zwakke mensen. Geef ons een goed geheugen en laat ons nooit vergeten die dagen van Kerst ’42 tot Nieuwjaar ’43 in het gijzelaarskamp St. Michielsgestel Toen Gij onze leege handen vuldet.’⁶⁵ Schermerhorn was tijdens deze jaarwisseling kampleider en had een aanzienlijk aandeel in de speeches die bij de jaarwisseling aanzetten tot het denken over de naoorlogse politiek. Uit latere verklaringen blijkt dat Schermerhorn deze dagen toch is vergeten. In het in 1977 uitgebrachte boek *Minister-president van herrijzend Nederland*⁶⁶ tekende Schermerhorn zijn memoires aan zijn politieke carrière op. Hij rept hierin met geen woord over zijn gijzelaarsstijd terwijl er aspecten aan bod komen waarin zijn kampherinneringen niet zouden misstaan. Schermerhorn laat in zijn memoires wel veel aandacht uitgaan naar de kwestie rondom Nederlands-Indië waarbij hij nauw betrokken was. Zijn verdere politieke loopbaan heeft blijkbaar meer indruk gemaakt dan de gijzeling. De levensloop van Schermerhorn heeft zijn herinnering aan Gestel dus veranderd.

⁶³ Goudriaan, *Vriend en Vijand*, 165.

⁶⁴ Goudriaan, *Vriend en Vijand*, 165.

⁶⁵ H. Götzen, ‘Kerstfeest en Nieuwjaar 1942’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 120.

⁶⁶ W. Schermerhorn e.a., *Minister-president van herrijzend Nederland* (Naarden, 1977).

Madelon de Keizer benoemt in de inleiding van haar een documentaire van de VPRO⁶⁷ waarin Schermerhorn zich uitte over zijn tijd in Gestel. In dit interview relativeerde Schermerhorn de betekenis van Gestel eveneens. De Keizer vat het fragment als volgt samen: ‘De nonchalance waarmee één der belangrijkste partners van het overleg dertig jaar later ‘de ontmoeting der zuilen’ in Sint Michielsgestel afdoet, staat lijnrecht tegenover het gevoel van roeping, dat hijzelf en velen van zijn medegijzelaars in het kamp en na de bevrijding in verheven taal verwoordden’.⁶⁸ Met deze samenvatting van het fragment legt De Keizer de vinger op de zere plek. Hoewel Schermerhorn zich voor en kort na de bevrijding nog in groteske bewoordingen uitliet over de tijd in Gestel, is hier dertig jaar later niets van over. De verschillende herinneringen van Schermerhorn zijn hiermee exemplarisch voor de dynamische visie op de ‘geest van Gestel’.

Naast de algemene tijdsgebonden factoren spelen ook persoonlijke motieven een rol in de kleuring van de memoires. Deze persoonlijke factoren zouden het verschil in visie ook kunnen verklaren. Echter komt ook hier de standplaatsgebondenheid van de bron naar voren als voornaamst argument. Het Gedenkboek is bijvoorbeeld een verzameling van bijdragen van gijzelaars. Of het positieve geluid dat zij articuleren representatief is voor alle gijzelaars betwifelbaar. De anekdotes zijn namelijk afkomstig van gijzelaars die bereid waren hun herinneringen op te tekenen. Gijzelaars die minder positieve herinneringen aan de gijzelingen hebben, zullen zich minder geroepen voelen bij te dragen aan het boek. Daarnaast is het aantal politici onder de gijzelaars die bijdroegen aan het Gedenkboek groot.⁶⁹ Op het moment van schrijven genoten deze ex-gijzelaars inmiddels bekendheid onder vele Nederlanders vanwege hun maatschappelijke positie. Wim Schermerhorn was minister-president geworden en ook de andere leden uit de groep-Banning bekleedden hoge posities. Logischerwijs zijn zij benaderd voor een bijdrage om het boek autoriteit en bekendheid te geven. Of de positieve visie die gearticuleerd wordt wel representatief is voor de gehele gijzelaarsgroep is niet door gebrek aan aanvullend bronmateriaal niet na te gaan. Wel toont het Gedenkboek dat de gegijzelde politici kort na de oorlog de ideeën uit Gestel als vernieuwend en succesvol zagen.⁷⁰ Daarom kijken zij

⁶⁷ VPRO, *Vastberaden, soepel en met mate. Herinneringen aan Nederland. 1938-1948* (1977).

⁶⁸ De Keizer, *Sint Michielsgestel*, 9-10.

⁶⁹ Zie bijvoorbeeld: H. Algra, ‘Geschiedenis van het kamp’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 41-51; W. Schermerhorn, ‘Inleidend woord’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 13-14; W. Schermerhorn, ‘Bij den Kerstboom in “Beekvliet” in 1942’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 114-117; W. Schermerhorn, ‘Oudjaarsavond 1942’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 121-123; W. Banning, ‘16 October 1942’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 103-104; W. Banning, ‘Bij het afscheid op 18 dec. ‘42’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 110-113; H. Brugmans, ‘Goede morgen, mijne heren!’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 142-152; M. van der Goes van Naters, ‘Tijdloos’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 185; M. van der Goes van Naters, ‘Torens rondom Beekvliet’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 215; J. Linthorst Homan, ‘Het groene laken’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 271-277.

⁷⁰ Geyl, *Gedenkboek*, 115, 119, 120, 122, 128, 146, 185.

positief terug op de ‘geest’ die deze ideeën mogelijk maakte. Uit latere bronnen, zoals het VPRO-interview met Schermerhorn of de memoires van Van der Goes van Naters blijkt dat deze politici hun positieve visie genuanceerd hebben.

In zijn memoires schrijft Van der Goes van Naters namelijk dat hij minder goede herinneringen koestert aan het politieke overleg te Gestel dan zijn gedichten in het Gedenkboek doen vermoeden.⁷¹ Waar hij in 1946 nog romantisch terugdenkt aan de sfeer van het kamp, betitelt hij dit in zijn memoires als zelfoverschatting en ageert hij tegen de positieve weergave van De Keizer.⁷² Een mogelijke oorzaak voor de kritische reactie ligt in het partijverleden van Van der Goes. Van der Goes bekleedde namelijk belangrijke functies binnen de SDAP en was vanaf 1937 kamerlid. In deze tijd werkte hij mee aan het nieuwe beginselprogramma voor de SDAP waarin overeenkomstige ideeën verwerkt waren als groeperingen in Gestel uitwerkten. Dat Van der Goes kritisch was op hen die dachten dat zij innovatief waren terwijl Van der Goes dit al eerder deed, is begrijpelijk. Deze wrevel zou dan echter ook doorschemeren in zijn uitingen in 1946.

Een argument dat beter standhoudt, is dat Van der Goes pas enige tijd na de oorlog kon vaststellen dat de echte vernieuwingsideeën buiten het kamp werden ontstonden. Volgens de memoires van Van der Goes ontstond de vernieuwing niet in het kamp maar buiten het kamp onder leiding van de vrijgelaten Drees.⁷³ Het is goed mogelijk dat Van der Goes dit kort na zijn internering niet zag door beperkte kennis van wat er gaande was buiten het kamp. Hij was tenslotte een aantal jaren afgezonderd geweest van zijn netwerk. Het is aannemelijk dat Van der Goes na enige contemplatie constateert dat de vernieuwingsbeweging buiten het kamp meer teweeg heeft gebracht dan de beweging in het kamp. In deze lijn lijkt de ‘geest’ in het kamp slechts troostende zelfoverschatting. In het kamp waren, aldus Van der Goes, vele groepen ‘die ook *weer* “lijnen voor de toekomst uit ging stippelen” (mijn cursivering CvdV)⁷⁴. Al deze groepen dreven volgens Van der Goes op de kracht van de ‘geest’. De inzet van deze groepen is volgens Van der Goes echter overschat, net als de ‘geest’.⁷⁵ Door de tijd te nemen de zaken op een rij te zetten, plaatst Van der Goes in zijn memoires zijn herinneringen van kort na de oorlog in perspectief. Ook de herinnering van Van der Goes is dus exemplarisch voor de veranderende visie over de ‘geest van Gestel’. Het is immers het verloop van de tijd dat Van

⁷¹ Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 119-126; M. van der Goes van Naters, ‘Tijdloos’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 185; M. van der Goes van Naters, ‘Torens rondom Beekvliet’ in: Geyl, *Gedenkboek*, 215.

⁷² Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 119.

⁷³ Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 125-126.

⁷⁴ *Ibidem*, 120.

⁷⁵ *Ibidem*, 120.

der Goes in staat stelt zijn emotievolle herinnering in perspectief te plaatsen en daardoor te nuanceren.

De tijdsgebonden argumenten voor de veranderende visie op de ‘geest’ van Gestel zijn dus het meest steekhoudend. De persoonlijke argumenten zijn immers te weerleggen of te schikken onder een tijdsgebonden argument. Doordat de tijdsgebonden argumenten de voornaamste redenen vormen voor de verschillende visies, kan geconcludeerd worden dat de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ dynamisch is. Waar men kort na de oorlog het romantische beeld van een harmonische gemeenschap schetste, veranderde dit beeld door het mislukken van de Doorbraak; het onderzoek van de parlementaire enquêtecommissie en de verdere levensloop van de heren, in een kritischer, negatiever beeld waarin een zelfoverschattende ‘geest’ wordt geschetst. De respectievelijk 16 en 35 jaar die tussen de publicatie van het Gedenkboek en de memoires van Goudriaan en Van der Goes van Naters is van invloed geweest op hun beeld van de ‘geest’. Het louter positieve beeld dat in 1946 in het Gedenkboek wordt gepresenteerd, wordt genuanceerd in de later gepubliceerde memoires. Men nuanceert de ‘geest van Gestel’ in latere herinnering en hecht daardoor mettertijd minder waarde aan het politieke overleg in Sint-Michielsgestel. Deze veranderende houding ten opzichte van de ‘geest’ toont dat de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ tijdsgebonden is. Deze opvatting staat in contrast met de opvatting van De Keizer en Blom die aannemen dat de beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ verbonden is aan de positie van de gijzelaar in het gijzelaarskamp.

Hoofdstuk 7: Conclusie

In deze scriptie is onderzocht hoe de beeldvorming over de het gijzelaarskamp in Sint-Michielsgestel tot stand is gekomen, hoe het beeld van de ‘geest van Gestel’ hierin dominant is en waarom deze beeldvorming stand heeft gehouden, waarom deze beeldvorming toe is aan revisie en hoe deze visie eruitziet.

De beeldvorming van direct na de oorlog tot heden over de ‘geest van Gestel’ is sterk beïnvloed door gijzelaars die tijdens de gijzeling lid waren van de invloedrijke discussiegroepen en die na de gijzeling belangrijke posities in de Nederlandse politiek innamen. Zij lieten zich kort na de oorlog in verheven taal uit over de gijzeling waardoor het mythische beeld van een harmonische, succesvolle gemeenschap ontstond. Het toentertijd ontstane mythische beeld kenmerkt nog steeds de beeldvorming over Gestel.

Dat de hedendaagse beeldvorming niet onderhevig is aan verandering is gevolg van het gebrek aan dynamiek in de historiografie. Het onderzoek van Madelon de Keizer uit 1979 heeft door zijn uitgebreidheid en objectiviteit concurrerend onderzoek naar de gijzeling in de weg gestaan. Slechts in het onderzoek van Blom e.a. was de gijzeling het hoofdonderwerp en hierin werden de conclusies van De Keizer bevestigd. Twee andere werken besteden zijdelings aandacht aan de gijzeling en nemen de uiterste posities in het debat in. Waar Jan Bank het meest positief is over het gesprek te Gestel, veroordeelt Jan Rogier het gesprek en de bijbehorende ‘geest’. Doordat deze onderzoeken Gestel zijdelings behandelen, hebben zij geringe invloed in het historiografisch debat. Ze hebben immers een andere status dan de omvangrijke werken van De Keizer en Blom. Bovendien is de informatie over het gijzelaarskamp die gepresenteerd wordt in die werken minder bruikbaar doordat deze gefragmenteerd en gekleurd is. Zodoende is het geromantiseerde, harmonische beeld dat De Keizer schetst, door het gebrek aan historiografisch debat en de kwaliteit van het werk, beeldbepalend voor de gijzeling geworden.

De beeldbepalende, romantische visie van De Keizer op de gijzeling in Gestel is tot stand gekomen doordat zij een indeling maakte in de beschikbare bronnen. De beschikbare bronnen, bestaande uit dagboekfragmenten en memoires uit verschillende tijdsperioden, zijn ingedeeld op basis van betrokkenheid van de gijzelaar bij het politieke gesprek. Door deze methode ontstaat er een tweedeling in de visies die naar voren komen in het bronmateriaal. Enerzijds is er de positieve, romantische visie van betrokkenen terwijl er anderzijds de negatieve, kritische visie is van de niet-betrokkenen. Het is aan de historicus om uit deze tegenstrijdige visies in bronmateriaal een algemeen aanvaardbare visie op de gijzeling te vormen. De Keizer en Blom deden dit door nadruk te leggen de kwantiteit van het bronmateriaal. Het bronmateriaal dat negatief is over de ‘geest’ is veruit in de minderheid en is

daarom gepresenteerd als minder geloofwaardige weergave van de gijzeling. Zodoende treedt in de specialistische literatuur het romantische beeld over de ‘geest’ op de voorgrond.

Door deze tweedeling op basis van betrokkenheid van de gijzelaars niet te gebruiken en aandacht te besteden aan de standplaatsgebondenheid van de bronnen wordt de conclusie van De Keizer en Blom genuanceerd. Door de bronnen chronologisch te ordenen wordt de ontwikkeling in visies zichtbaar. De romantische visie werd voornamelijk kort na de bevrijding gepresenteerd voor de mislukking van de Doorbraak en het uitkomen van de parlementaire enquête. Deze gebeurtenissen zorgden er samen met de verdere levensloop van de gijzelaars voor dat hun visie op de gijzeling kritischer en nuchterder werd. De kritische visie komt namelijk tot uiting in memoires van gijzelaars die (lange) tijd na eigenlijke gijzeling werden geschreven. Deze kritische visie vormt daarom niet het tegenovergestelde van de positieve visie maar toont de dynamiek in de beeldvorming over de ‘geest’. Waar men kort na de oorlog zich in verheven taal uitliet over de ‘geest van Gestel’ worden de gijzelaars mettertijd kritischer, ongeacht de positie van de gijzelaar in betrekking tot het gesprek te Gestel. De gepresenteerde casus van Wim Schermerhorn is hiervoor tekenend. In 1946 schreef hij nog in verheven taal over zijn gijzeling terwijl hij in 1977 de invloed van de gijzeling met nonchalance nuanceert.

In deze scriptie over de beeldvorming over de gijzeling in Sint-Michielsgestel is dat het gebrek aan ontwikkeling in de historiografie verandering in de beeldvorming over het gijzelaarskamp heeft gehinderd. In de handboeken wordt nog steeds de visie uit 1946 Gestel gepresenteerd waardoor de handboeken en de daarmee verbonden algemene beeldvorming over de ‘geest van Gestel’ geen debat of ontwikkeling kent. Dit is gevolg van het gebrek aan debat of ontwikkeling op historiografisch niveau. Het onderzoek van Madelon de Keizer was het eerste en meteen het beeldbepalende onderzoek naar de ‘geest’. Door het gebrek aan werken met een vergelijkbare kwaliteit en status is er geen ontwikkeling in het historiografisch debat. Eveneens is in dit onderzoek aangetoond dat er wel ontwikkeling mogelijk is op historiografisch niveau en in de algemene beeldvorming. Door de focus te leggen op de standplaatsgebondenheid van herinneringen aan Gestel is getoond dat er ontwikkeling is in de herinnering aan Gestel. Dit is in tegenstelling tot de historiografische consensus die spreekt van twee tegenstrijdige herinneringen en niet over één ontwikkeling die beide herinneringen omvat. De ontwikkeling in herinnering aan Gestel relativeert de mythische status die het gijzelaarskamp heeft in de (populair)historische overzichtswerken.

Bibliografie

- Aerts, R., e.a., *Land van kleine gebaren* (Amsterdam, 1999).
- Bank, J., *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer, 1978).
- Blom, J.C.H., *De gijzelaars van St.Michielsgestel en Haaren. Het dubbele gezicht van hun geschiedenis* (Amsterdam, 1992).
- Bosmans, J. en A. van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland* (Nijmegen, 2011).
- Constandse, A., *De bron waaruit ik gedronken heb. Herinneringen van een vrijdenker* (Amsterdam, 1985).
- Eindhoven, L., *Tegen de stroom in : levende vissen zwemmen tegen de stroom in, alleen de dooie drijven mee* (Apeldoorn, 1974).
- Geyl, P., *Gedenkboek gijzelaarskamp Beekvliet, St. Michielsgestel* (Schiedam, 1946).
- Geyl, P., *Pennestrijd over staat en historie : opstellen over de vaderlandse geschiedenis, aangevuld met Geyl's levensverhaal (tot 1945)* (Groningen, 1971).
- Gijzel, B.H. van der, *St. Michielsgestel: herinneringen uit het gijzelaarsleven* (Bussum, 1945).
- Goes van Naters, M. van der, *Met en tegen de tijd* (Wassenaar, 1980).
- Goudriaan, J., *Vriend en Vijand* (Amsterdam, 1961).
- Have, W. ten, *De Nederlandse Unie* (Amsterdam, 1999).
- Jansens, S., G. von Frijtag Drabbe Künzel en H. Blom, *Een ruwe hand in het water: de gijzelaarskampen Sint-Michielsgestel en Haaren* (Amsterdam, 1993).
- Keizer, de, M., *De gijzelaars van Sint Michielsgestel : een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan de Rijn, 1979).
- Kennedy, J.C., *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2017).
- Kossmann, E.H., *De lage landen 1780-1980, deel II: 1914-1980* (Amsterdam, 1986).
- Liempt, van, A., *Na de bevrijding* (Amsterdam, 2014).
- Linthorst Homan, J., *Wat zijt gij voor een vent. Levensherinneringen* (Assen, 1974).
- Peereboom, R., *Gijzelaar in Gestel* (Zwolle, 1945).
- Rijshouwer, J.A.H., *Dagboek van Haaren en Beekvliet* (z.p. 1963).
- Roest, P., *Wij gijzelden: reportages uit het kamp "Beekvliet" te St. Michielsgestel* (Den Haag 1946).
- Rogier, J., *Een zondagskind in de politiek* (Nijmegen, 1980).
- Ruitenbeek, H.M., *Het ontstaan van de Partij van de Arbeid* (1955).
- Schermerhorn, W., e.a., *Minister-president van herrijzend Nederland* (Naarden, 1977).

Verkooijen, P., *Goed & fout na de oorlog: de grote lijnen van de recente Nederlandse politieke geschiedenis* (Amsterdam, 2000).

Vestdijk, S., 'Sint Michielsgestel of een studie in volkskarakter' in: *Maatstaf: maandblad voor letteren* 4 (1956) 125-137.

Woltjer, J.J., *Recent verleden. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam, 1992).

Beeldmateriaal

VPRO, *Vastberaden, soepel en met mate. Herinneringen aan Nederland. 1938-1948* (1977).